

WEGGEVOERD UIT DIT HUIS
OMGEBRACHT IN DE CONCENTRATIEKAMPEN
AUSCHWITZ EN MAUTHAUSEN
OMDAT ZIJ JODEN WAREN

1941-1943 השט"א-השט"ג 5701-5703

MAX MARCUS KOK 56 JAAR
JULIE KOK-VLEESHOUWER 55 JAAR
SAMUEL KOK 24 JAAR
JACQUES KOK 20 JAAR

ה'נ"ב ב'ה'

IN 1942 IS BETTY KOK ALS 17 JARIGE
VANUIT DIT HUIS ONDERGEDOKEN
OP INITIATIEF VAN DAVID EN JANSJE
GOMES DE MESQUITA-PRINS

ZIJ IS HET ENIGE GEZINSLID
DAT DE OORLOG HEEFT OVERLEEFD
MEDE DANKZIJ PIET EN GRIET HEYMANS
EN DE FAMILIE TIJMES

DEZE GEDENKTEKENS WERDEN ONTHULD
OP 13 DECEMBER 2009
DOOR BETTY VAN ESSEN - KOK
WONENDE TE JERUZALEM

Een stad	zich
die	door
haar	de
verleden	toekomst
vergeet,	te
loopt	laten
het gevaar	verrassen

6 Voorwoord

Toespraken gehouden tijdens de bijeenkomst op 13 december 2009 op de Nieuwe Keizersgracht 24:

22 Beatrijs Stermerding en

25 Jacob Kohnstamm: Achtergrond van het initiatief tot het plaatsen van herdenkingstekens op de voorkant van het huis voor de families Kok-Vleeshouwer, Gomes de Mesquita-Prins, Heymans en Tijmes.

48 Job Cohen: Joods Amsterdam

Job Cohen is de Burgemeester van Amsterdam

50 Betty van Essen-Kok: Herinneringen.

Betty woonde tot aan haar onderduik in juni 1942 met haar ouders, Max Marcus Kok en Julie Kok-Vleeshouwer en haar twee broers Samuel en Jacques, op de tweede verdieping van het huis Nieuwe Keizersgracht 24. Toen David Gomes de Mesquita haar liet onderduiken was ze 17 jaar oud.

36 Amos Gomes de Mesquita: Overdenkingen.

Amos is de kleinzoon van David en Jansje Gomes de Mesquita-Prins.

38 Florry van Essen: namens de kinderen over de betekenis van deze bijeenkomst.

Florry is de jongste dochter van Betty. Betty heeft vier kinderen, twee dochters Geoelith en Florry en twee zonen Shaul en Jediedjah.

Ceremonie voor het huis:

44 Rabbijn Menno ten Brink

De Nederlandse vertalingen van Jizkor en Kaddish zijn ook opgenomen.

Jizkor is gezongen door rabbijn ten Brink en Kaddish is gezegd door Betty en hem samen.

66 Nawoord

Foto's

Er zijn oude foto's opgenomen van de familie Kok en van de familie Gomes de Mesquita, die op miraculeuze wijze bewaard zijn gebleven. Ook zult u oude foto's tegenkomen van het echtpaar Tijmes en van 'Oom Piet' Heymans. De overige foto's zijn alle genomen voorafgaande, tijdens en na de bijeenkomst en ceremonie op de 13e december 2009.

Op 28 augustus 2009 belde een in Amsterdam wonende nicht van Betty naar Jacob. Zij reageerde op zijn oproep in het blad 'Aanspraak'. De ons onbekende overlevende van het Joodse gezin Kok-Vleeshouwer, dat tot aan hun deportatie in december 1942 op de Nieuwe Keizersgracht 24 woonde, bleek Betty van Essen-Kok te heten, 85 jaar oud te zijn en al sinds 1965 in Jeruzalem te wonen.

Een ontroerend telefoongesprek met Betty volgde en vanaf dat moment kwamen wij met ons drieën in een proces terecht dat we zelfs in onze stoutste fantasie niet hadden kunnen bedenken. Betty zei op een gegeven moment: 'Het is alsof ik in een verhaal leef' en op een andere manier hadden wij een soortgelijk gevoel.

Sinds wij in 2002 het huis aan de Nieuwe Keizersgracht kochten, leefden we met het vermoeden dat in ons huis Joodse mensen hadden gewoond die wellicht de oorlog niet hadden overleefd. Mocht dat inderdaad het geval zijn, dan wilden we een herdenkingsteken op de voorkant van ons huis aanbrengen. Toen we door een toeval op een spoor werden gezet en met Betty in contact kwamen, ging alles daarna ongelooflijk snel.

Niets stond vast, alles moesten we nog bedenken en beslissen en dat is in drie maanden tijd in grote harmonie en met veel wederzijds inlevingsvermogen, vertrouwen en humor gebeurd. De datum voor de onthulling van de herdenkingstekens werd gekozen, over de teksten werd gewikt en gewogen, de contouren van een bijeenkomst en ceremonie werden overdacht en uitgewerkt, de eerste veertig mensen werden door Betty uitgenodigd. Er zouden nog vele uitnodigingen volgen, zelfs zodanig dat we vreesden niet iedereen te kunnen herbergen.

Gaandeweg raakten ook anderen betrokken: Betty's kinderen, een achterneef van Betty uit Amsterdam, een buurvrouw van ons, een achternicht van Jacob die de gedenktekens ontwierp, de rabbijn, en naarmate de 13e december dichterbij kwam, groeide dit aantal. Vanaf eind november begonnen onze mailberichten te eindigen met 'tot gauw' en werden we steeds nieuwsgieriger hoe het zou zijn elkaar in levenden lijve te ontmoeten. Betty, haar vier kinderen en een van hun partners, haar kleindochter, haar stiefzoon en diens dochter zouden een paar dagen voor de 13e december komen en een week blijven. Betty had begrijpelijkerwijze geaarzeld of ze wel op de Nieuwe Keizersgracht wilde logeren. Tenslotte was ze er meteen na haar onderduik maar één keer weer terug geweest en had toen de tweede verdieping waar zij met haar ouders en twee broers gewoond had, niet durven te betreden. Ook na al die jaren was het een enorme stap

om het huis weer binnen te gaan. Gelukkig besloot zij het toch te wagen en samen met een paar van haar kinderen en stiefzoon hier te logeren. De kennismaking en het logies leidden tot een week vol warmte, verhalen, grappen, emoties, plezier, tranen, uitstapjes en onvergetelijke etentjes met soms wel dertig of meer familieleden waarvan velen elkaar in geen jaren meer hadden gezien.

Het hoogtepunt, waar uiteraard met de nodige spanning naar werd uitgekeken, was de bijeenkomst in- en de ceremonie buiten voor het huis op zondag de 13e december. Gelukkig was het niet al te koud en scheen zelfs de zon. Vanaf 10.00 uur stroomden de gasten binnen: familie, vrienden en vriendinnen, familie van hen die Betty hadden geholpen onder te duiken en van hen die haar een onderduikplek hadden geboden. Meer dan honderd mensen waren er, waaronder de burgemeester van Amsterdam, Job Cohen en rabbijn Menno ten Brink van de Liberaal Joodse Gemeente Amsterdam. Het huis pulde uit maar gelukkig kon iedereen er in.

Onze verzoeken om hulp bij de organisatie werden met veel warmte gehonoreerd: burens maakten foto's en een videofilm, hielden tijdens de ceremonie aan het begin van de gracht op vriendelijke wijze auto's en fietsers tegen en wachtten de gasten op die door vervoersproblemen te laat kwamen. Nichtjes en een vriendin traden op als serveersters en als vestiaire-dame, samen met één van Betty's zoons.

Heel hartelijk dank aan iedereen die gekomen is en aan iedereen die geholpen heeft om de 13e december te maken tot de zeer bijzondere gebeurtenis die het geworden is. Speciale dank aan Suzanne Rodrigues Pereira die het initiatief nam tot het maken van dit boekje en aan Eva Kohnstamm die de vormgeving verzorgde.

Jacob en Beatrijs

Max en Julie
Samu en Jacques Kok

W. van der Grinten
AMSTERDAM
Keizersstraat 409

*Max Kok en
Julie Vleeshouwer
5 december 1917*

Betty Kok

Betty Kok, 1941

*Samu
en
Jacques
Kok*

JACQUES

IN HUNDEER DE RU:

SINACTJE
VAN KAT
JE
IRRIEEN
ME
ZEIJ
TEGEN
SAMU

↑
SAMU. MYN OUDGIE BROEK

July 1941

De foto's hier links zijn gemaakt in een tuin in het Gooi. Dit zijn misschien wel de laatste foto's die van de familie gemaakt zijn, al zonder Jacques, die was opgepakt tijdens een razzia op de Weesperstraat in februari van dat jaar. Op de foto's zijn te zien: Betty in de boom, en daarvoor haar ouders, Samu, Cor Hinderink, een vriend van Samu en het onderbuurmeisje van de Nieuwe Keizersgracht 24 en vriendin van Betty, Tiny Kaszman. De familie Kaszman heeft nog een aantal spullen uit het huis van Betty's ouders weten te redden, die Betty na terugkomst uit de onderduik, van hen heeft teruggekregen.

Samuel is in het najaar van 1942 gearresteerd. Hij had zich aangemeld bij de Royal Air Force maar bleek in een val te zijn gelopen en is evenals zijn broer in Mauthausen omgebracht.

Bij de vorige en volgende pagina's:

Dit zijn de gezichten van Betty's ouders: Max Marcus Kok en Julie Kok-Vleeshhouwer en Betty's broers: Samuel en Jacques. En van Betty zelf die als 17-jarige in juni 1942 door haar moeder naar haar tante Trees in de Kerkstraat werd gebracht en van daaruit naar haar eerste onderduik-adres ging. Op haar eerste onderduikadressen verbleef zij maar kort en kwam vervolgens terecht bij Piet en Griet Heymans en als laatste bij de familie Tijmes.

Betty's onderduik is georganiseerd door David Gomes de Mesquita en diens vrouw Jansje Gomes de Mesquita-Prins. Jansje was een nicht van Betty. Ook van het gezin Gomes de Mesquita-Prins zult u foto's tegenkomen.

En als laatste de foto's van Betty's onderduikfamilies en van Jan Reitsema van de Bergstichting die na de oorlog een belangrijke rol speelde voor Jansje en haar kinderen.

Samu en Jacques Kok

*Max en Julie Kok-Vleeshhouwer.
Deze foto is waarschijnlijk in het late najaar van 1942 genomen.
Betty zag deze foto voor het eerst na de oorlog.
De jongens waren al opgepakt en Betty was al ondergedoken.*

Najaar 1942

*David Gomes de Mesquita was goudsmit en diamantzetter
en had een winkel in de Utrechtsestraat op nummer 43.*

Het is een wonder dat deze foto's evenals die op de vorige bladzijden nog boven water zijn gekomen. Het is bij de familie niet bekend wie ze heeft bewaard. Het zijn de beelden van een nicht van Betty, Jansje (Zus) Gomes de Mesquita-Prins en haar man David (Dé) Gomes de Mesquita, die het initiatief namen tot haar onderduik. David organiseerde onderduikplaatsen voor meerdere mensen, maar werd zelf uiteindelijk opgepakt, evenals Jansje en de kinderen. David en Jansje kregen twee zoons en een dochter: Chaim, Eddy en Hansje.

U ziet hier een familiefoto van Chaim met zijn ouders en daaronder de kleine Chaim met ster en zijn broertje Eddy. Tussen hen in de zogenoemde, 'oude oma' van diep in de negentig. Het brengt de waanzin van de vervolging zeer pregnant in beeld. "Zo zagen de vijanden van de Nazi's er dus uit", merkte Chaim op tijdens het uitzoeken van de foto's.

Jansje wist haar drie kinderen in leven te houden gedurende hun verblijf in drie verschillende kampen. Zij kan met recht een heldin worden genoemd!

David Gomes de Mesquita
30 september 1910 - 31 januari 1944 Auschwitz

Jansje Gomes de Mesquita-Prins
15 augustus 1911 - 31 december 1970 Amsterdam

'Oom Piet' Heymans. Betty was gedurende twee en een half jaar ondergedoken bij Piet en Griet Heymans in Bussum. Oom Piet is tot aan zijn dood een belangrijke rol blijven spelen in Betty's leven en ook in het leven van haar kinderen.

Barta en Karst Tijmes bij hun boerderij in IJhorst. Dit was Betty's onderkomen gedurende de laatste paar maanden van de oorlog.

Jan Reitsema zat in het verzet en was directeur van de Bergstichting, een opvanghuis voor Joodse kinderen die terugkwamen uit de onderduik en uit kampen. De kinderen van David en Jansje Gomes de Mesquita, Eddy en Hansje (Chaim zat toen in een sanatorium) zijn hier opgevangen na hun terugkeer uit de kampen. Reitsema heeft Hansje hier in zijn armen. Hij heeft veel voor de familie Gomes de Mesquita betekend. Betty is na de oorlog bij de Bergstichting gaan werken.

TOESPRAAK VAN BEATRIJS STEMERDING

Welkom lieve Betty. In de afgelopen drie maanden hadden we veelvuldig contact. En we leerden niet alleen de dramatische geschiedenis kennen, die je met je meedraagt en die de aanleiding vormt voor deze bijeenkomst, maar we schreven en spraken ook over de mooie, de grappige en de banale dingen van het leven. Zo leerden we elkaar gaandeweg kennen en de kennismaking beviel ons steeds beter.

Welkom Geelith, Jediedjah, Shaul, Anthony, Florry, en kleindochter Mor. Welkom familie van David en Jansje Gomes de Mesquita-Prins die het initiatief namen tot Betty's onderduik. Welkom familie van Piet en Griet Heymans en van de familie Tijmes die Betty een onderduikplaats boden. Welkom familie Van Essen. Welkom overige familie, vrienden en vriendinnen van Betty. Welkom Job Cohen en Menno ten Brink.

Betty heeft het u vast allemaal al verteld, dus waarschijnlijk ten overvloede: Job Cohen is de burgemeester van Amsterdam en Menno ten Brink is de rabbijn van de Liberaal Joodse Gemeente Amsterdam.

Het liefst zouden we u allen met naam en toenaam welkom willen heten, want iedereen hier is belangrijk voor Betty. U zult hopelijk begrijpen dat dit te lang zou gaan duren.

Wij vinden het heel bijzonder dat u allemaal gekomen bent, sommigen van u hebben daar een lange reis voor moeten maken.

Onze reis naar deze dag was ook lang. Zeven jaar geleden zijn we hier komen wonen. We waren en zijn gelukkig met dit huis en met deze plek in de stad maar we waren ons er ook van bewust dat er een grote schaduw hangt over deze gracht, waar veel Joodse mensen woonden tot aan de Tweede Wereldoorlog. We wilden weten wat er gebeurd was in ons huis.

Lang bleef het bij een plan. Tot we een half jaar geleden een radioprogramma hoorden over de zogenaamde 'stolpersteine' (struikelstenen) die in Berlijn en in een aantal andere Duitse steden als herdenkingstekens zijn geplaatst bij huizen waar Joodse mensen gewoond hebben, die door de Nazi's naar kampen zijn weggevoerd en niet terug kwamen. We keken elkaar aan en zeiden: "zoiets zouden wij ook kunnen doen als..." En naar dat 'als' is Jacob op zoek gegaan en daar zal hij zo meer over vertellen.

De achtergrond van dit initiatief ligt dus deels in deze buurt maar deels ook in onze eigen geschiedenis.

Wij zijn van een gelukkige generatie die – althans in Nederland – geen oorlog heeft meegemaakt. Maar het ligt nog dichtbij, want onze ouders zijn er door getekend.

Het gezin waaruit mijn moeder kwam, in Neerlangbroek, een klein dorp in de provincie Utrecht, zat in het verzet. Mijn opa regelde onder andere onderduikplaatsen voor Joodse mensen en verzetsmensen. Mijn moeder was koe-rierster. Ze vertelde er niet veel over maar wat ze vertelde waren geen heldenverhalen. Ze vertelde juist hoe bang ze vaak was geweest en hoe bedrukt de sfeer in huis soms was als er weer onbekenden aan tafel zaten die geen mond open deden, of als er iemand van de verzetsgroep was opgepakt.

Mijn vader was student en wilde onderduiken. Zijn vader, burgemeester in Souburg, een kleine plaats in Zeeland, was al ondergedoken en heeft hem enorm onder druk gezet: "Jongen, jij mag niet onderduiken, dan gaan ze represailles nemen op je moeder, broers en zussen." En zo ging mijn vader met de dood in zijn hart en verscheurd tussen het moreel appel van zijn vader en zijn eigen geweten, als gedwongen arbeider naar Berlijn. Hij saboteerde het werk zo veel hij kon en toen zijn leven daardoor gevaar liep, lukte het hem om te vluchten. Hij dook onder in het gezin van mijn moeder en daar leerden ze elkaar kennen.

Na afloop van de oorlog, toen de omvang en de verschrikkingen van de Jodenvervolgving gaandeweg aan het licht

kwamen, werden onze ouders er zich pijnlijk van bewust dat wat zij hadden meegemaakt, in geen verhouding stond tot het verschrikkelijke lot van de Joodse medeburgers. Desondanks heeft de oorlog het verdere verloop van hun leven voor een belangrijk deel bepaald.

Bij ons, hun kinderen, zit de oorlog nog dicht op onze huid maar we willen de herinneringen aan de oorlog ook levend houden voor de komende generaties. In de woorden

van Job Cohen: "Een stad die haar verleden vergeet, loopt het gevaar zich door de toekomst te laten verrassen." Dat is een reden voor het plaatsen van de herdenkingstekens voor Betty's ouders en broers en voor Betty's redders. De belangrijkste reden is echter dat we hen willen gedenken en dat we al het onvoorstelbare onrecht dat hen is aangedaan en het vele leed dat is geleden, een tastbare plek willen geven.

Blijkens de site www.joodsmonument.nl zou een kind van **Marcus Kok** en **Julie Kok-Vleeschhouwer** en broer of zus van Samuel en Jacques, die aan het begin van WOII op de Nieuwe Keizersgracht 24 II te **Amsterdam** woonden, de oorlog hebben overleefd (JOKOS dossier nummer 1496). Als huidige eigenaar/bewoner van de Nwe Keizersgracht 24 te Amsterdam overweeg ik aan of bij ons huis een plaquette aan te brengen ter herinnering aan de in 1942/1943 vermoorde leden van de familie Kok. Daartoe zou ik graag eerst in contact treden met de eventuele familieleden van Marcus Kok, geboren te Amsterdam op 7 februari 1886 en Julie Kok-Vleeschhouwer, geboren te Parijs op 7 juli 1887. Een ieder die mij in deze zoektocht kan helpen, ben ik op voorhand veel dank verschuldigd. Reacties graag naar: J. Kohnstamm, Nieuwe Keizersgracht 24 B, 1018 DS Amsterdam, tel. 020-6221480, e-mail: jacob@kohnstamm.nl. (Aanspraak september 2009-02)

TOESPRAAK VAN
JACOB KOHNSTAMM

Het feit dat wij hier zijn gaan wonen terwijl mijn vader vier huizen verderop op de Nieuwe Keizersgracht werd geboren, berust op louter toeval. Het gevolg van die toevalligheid is wel dat de geschiedenis van deze buurt en die van de Tweede Wereldoorlog mij als het ware met de paplepel werden ingegoten; niet zozeer om terug te kijken, maar met een aan de geschiedenis ontleende opdracht die in die tijd werd samengevat als ‘dat nooit meer, nooit meer oorlog’.

Mijn vader heeft op 29 november 1940 tijdens een protestbijeenkomst tegen de schorsing en het ontslag van de Joodse hoogleraren aan de Universiteit van Amsterdam, namens de studentenbeweging het woord gevoerd. Als gevolg daarvan is hij korte tijd later als ‘absolut Deutschfeindlich’ eerst gedurende vier maanden in het kamp in Amersfoort gevangen gezet en tenslotte twee jaar in het gijzelaarskamp in St. Michielsgestel. Ook nu nog is hij nauwelijks in staat om met name over de verschrikkingen in kamp Amersfoort te praten.

Mijn ouders kenden elkaar van voor die tijd, maar mochten van de bezetter niet met elkaar trouwen: ook een ‘half-Jood’ mocht immers niet met een Christelijk meisje in het huwelijk treden. Het voert nu te ver om het verhaal te vertellen over hoe zij besloten toch te trouwen en

dat tenslotte zelfs twee keer deden, – een keertje illegaal met behulp van een dominee op een zolder in februari 1944 en een tweede keer kort na de bevrijding, weliswaar derde klas maar legaal!

Die periode in hun leven en alles wat zich daarvoor in en rond Duitsland en de bezette gebieden heeft afgespeeld en het gruwelijke lot dat vele Joden trof, waaronder zeer dierbare familieleden van mijn vader, is bepalend geweest voor de gedrevenheid waarmee mijn ouders direct na de oorlog op zoek zijn gegaan naar hoe zij konden bijdragen aan het realiseren van de wens en opdracht: het voorkomen van een situatie waarin de sterksten het voor het zeggen hebben en waarin daarom rechteloosheid en onrecht heerst. Een opdracht die toen ‘nooit meer oorlog’ werd genoemd. Dat heeft zich uiteindelijk vertaald in het pionierswerk dat mijn ouders verrichtten bij de totstandkoming van wat nu de Europese Unie is. Door kolen en staal, de belangrijkste voedingsstoffen voor de toenmalige oorlogsindustrie, onder een gemeenschappelijk autoriteit te brengen, waar zowel Frankrijk als Duitsland deel van uit zouden maken, werd het die beide landen die de oorzaak vormden van zowel de Eerste als de Tweede Wereldoorlog, onmogelijk gemaakt om nog met wapens tegen elkaar ten strijde te trekken.

En hoewel mijn ouders inmiddels 95 en 87 jaar oud zijn, is die gedrevenheid om bij te dragen aan een wereld waar recht heerst over macht, er nauwelijks minder op geworden.

‘Nooit meer oorlog’ is mij, zoals gezegd, letterlijk met de paplepel ingegoten. Het is onderdeel van mijn drive in het leven geworden. Maar voor ‘nooit meer oorlog’ is het ook noodzakelijk om de geschiedenis levend te houden. Van daaruit ontstond de gedachte om na te gaan of er Joodse mensen in ons huis hadden gewoond en de wens te weten wat er tijdens de Tweede Wereldoorlog oorlog met hen zou zijn gebeurd. Dankzij een tip van Suzanne, onze buurvrouw die vandaag foto’s maakt van deze bijeenkomst, heb ik via de site joodsmonument.nl kunnen achterhalen dat vader, moeder en de twee zoons van het gezin Kok-Vleeshouwer voor en in de oorlog op de tweede verdieping woonden van wat nu ons huis is en dat zij in Auschwitz en Mauthausen werden vermoord. Bovendien meldde de site dat één kind van het gezin de oorlog had overleefd. Beatrijs en ik besloten daarop dat wij een gedenkteken voor de familie Kok-Vleeshouwer op ons huis wilden aanbrengen, maar we vonden het niet passend dat te doen zonder eerst te proberen om daarover met het overlevende gezinslid te overleggen.

Leiden in last, want hoe konden wij dat gezinslid vinden, als deze überhaupt nog in leven zou zijn? Op advies van het Joods Maatschappelijk Werk plaatste ik een oproep in het blad ‘Aanspraak’, maar ik hield het voor buitengewoon onwaarschijnlijk dat die oproep het gewenste resultaat zou opleveren. De inkt van het augustus-nummer 2009 van ‘Aanspraak’ was nog niet droog of een nicht van Betty nam contact met mij op en een half uur later belde Betty zelf. Een ontroerend gesprek volgde waarbij Betty - u die haar al langer kent zult het niet willen geloven - af en toe sprakeloos was! Over hoe het haar sindsdien is vergaan, zal zij straks zelf vertellen.

Maar voordat ik Betty vraag het woord te voeren, geef ik eerst graag het woord aan Job Cohen, die letterlijk per ommegaande positief reageerde toen ik hem via een mailtje vroeg of hij tijd en energie vrij wilde maken om bij deze bijeenkomst aanwezig te zijn.

TOESPRAAK VAN BURGEMEESTER JOB COHEN

Ook ik heet u van harte welkom in Amsterdam. Ik ben heel blij dat ik bij deze bijzondere bijeenkomst aanwezig kan zijn. Ik sta hier niet alleen als burgemeester van Amsterdam maar ook als betrokken burger bij de stad in heden en verleden. Over het verleden gaat het hier. Maar, zoals ik van Jacob en Beatrijs begreep, daarover spraken Betty's kinderen tegen haar al waarschuwende woorden: 'Ima, het moet geen geschiedenisles worden'. Nee, daarvoor was de Jodenvervolging in Amsterdam een veel te dramatische gebeurtenis, die een grote wond heeft geslagen in de stad.

Om een klein beetje geschiedenis kom en wil ik niet heen. Al rond 1900 vormde de Joodse bevolking 10% van alle bewoners van Amsterdam. De Joodse burgers hadden een heel eigensoortige en waardevolle culturele inbreng in het leven van de stad. Hoewel we het leven in de Joodse buurten niet moeten romantiseren, tenslotte werd er ook bittere armoede geleden, hebben de Joodse bewoners, deels noodgedwongen, nieuwe beroepen en nieuwe producten in de stad gebracht. De Joodse markt op de Nieuwmarkt was een zeer geliefde plek voor veel Amsterdammers. Daar was de Joodse gein en daar waren de lekkere gemberbolussen.

En op een heel ander vlak hebben Joodse burgers als Samuel Sarphati onnoemelijk veel betekend voor de

verbetering van het lot van Joodse en niet-Joodse burgers. De geschiedenis dichtert bij dit huis: de Nieuwe Grachten ten oosten van de Amstel. Ontstaan tijdens de laatste grote uitbreiding van het centrum van Amsterdam, begonnen in 1662. Er was niet veel belangstelling voor de Nieuwe Grachten. Veel grond werd geschonken aan liefdadigheidsinstellingen en Joodse burgers vestigden zich hier. Al gauw werden de Nieuwe Grachten de 'Jodengrachten' genoemd.

En over dit huis zelf: in 1721 kochten Jacob Lopes Parera en zijn huisvrouw Hanna Penso Felix twee erven aan de Nieuwe Keizersgracht en in 1723 verkochten zij deze erven met een woonhuis aan Joseph Piexotto. Hier begint de Joodse geschiedenis van dit huis die met de deportatie van de ouders en broers van Betty zo dramatisch is geëindigd.

Na de Tweede Wereldoorlog waren er van de ruim 70.000 Joodse burgers van Amsterdam, nog maar 10.000 over. Van de weinige mensen die de kans hadden gekregen om onder te duiken, werd een groot deel verraden. De oude Joodse buurt was na de oorlog goeddeels gesloopt. Er was een einde gekomen aan Joods Amsterdam zoals dat eeuwen had bestaan. Kortom, Amsterdam heeft wat dit betreft heel weinig om trots op te zijn, de roemruchte Februaristaking ten spijt.

Daarom ben ik heel blij met het initiatief dat vanuit dit huis is genomen. De bitterheid over wat er is gebeurd, kan nooit worden weggenomen maar in elk geval wordt er zo geprobeerd om mensen, de ouders en broers van Betty, die nooit een graf hebben gekregen, aan de vergetelheid te onttrekken. Bovendien wordt ook zichtbaar gemaakt dat er mensen waren, zoals David en Jansje Gomes de Mesquita en de families Heymans en Tijmes, die wel hun nek hebben uitgestoken, waardoor Betty vandaag gelukkig in ons midden is. Ik hoop van harte dat dit initiatief navolging zal krijgen en zal bijdragen aan het levend houden van het besef wat de Jodenvervolgung heeft aangericht en dat het een aansporing zal zijn om tegen elke vorm van discriminatie en rassenhaat in het geweer te komen, zowel vanuit de overheid als vanuit de burgers.

TOESPRAAK VAN BETTY VAN ESSEN-KOK

Shalom en welkom aan een ieder overal vandaan, om gezamenlijk met onze families dit bijzondere initiatief van Jacob en Beatrijs te realiseren.

Het is niet eenvoudig voor mij iets te zeggen bij deze gebeurtenis en ik begin, ook al lijkt het niet op zijn plaats, met te vertellen dat het vandaag precies een maand geleden is dat ik met vrienden naar een concert was van de Israël Philharmonic in het Jerusalem Theatre. Het programma bestond uit twee composities van Mendelssohn, zijn vioolconcert en de Schotse Symphony. Het is plezierig er even uit te zijn op een vrijdagochtend.

Zoals bij elk concert van dit orkest, zoeken mijn ogen een speciale bassist die, hij weet dat niet, op een mijnheer Morpurgo lijkt, die met zijn collega mijnheer Snuij op de meubelafdeling van Metz & Co. Liberty werkte. Bij Liberty Leidsestraat hoek Keizersgracht, werkten verschillende Joodse employees, waaronder ik. Altijd als ik in Jeruzalem zit te luisteren naar een concert komt bij mij de vraag op wat er naast anderen, met de heren Morpurgo en Snuij gebeurd is.

Het Philharmonisch Orkest bestaat uit Joodse musici die in Israël zijn geboren en Joodse musici die van elders naar Israël zijn geëmigreerd. Al die talenten samen maken prachtige muziek. Net als bij mijn eerste concert in 1941 in de Hollandse, toen al Joodse, Schouwburg. Er mocht slechts muziek van Joodse componisten gespeeld worden en ik hoorde voor het eerst de Italiaanse van Mendelssohn, wiens familie dan wel tot het Christendom was overgegaan maar voor de Nazi's bleef hij Jood... Dit orkest bestond uitsluitend uit Joodse musici, onder leiding van Albert van Raalte. De muzikanten, hun dirigent en het publiek, allen droegen gele sterren.

Hier, boven de namen van mijn familie zien wij datzelfde symbool, de Davidster, Magen David, Mogendovid, op een volkomen tegenovergestelde, humane wijze aangewend.

Voor mij is het eerlijk gezegd een emotionele ervaring om op de Nieuwe Keizersgracht te zijn. Gelukkig ben ik hier met mijn kinderen, mijn familie, veel vrienden en vooral Jacob en Beatrijs, de initiatiefnemers die mij uitnodigden om deze gedenktekens te onthullen.

Met ons allen zullen wij de herinnering aan mijn ouders, broers en diegenen die verantwoording namen voor mijn

onderduik en uiteindelijke redding, uit de vergetelheid halen. Hun namen zullen goed leesbaar zijn en blijven, als bewijs dat op deze moeilijke wereld ook mensen leven met humane opvattingen die deze ook waarmaken.

Dit speciale verhaal begon met het telefoontje van mijn nicht, Ellie, op 28 augustus 2009, die vertelde dat een mijnheer Kohnstamm mij zocht. Zij gaf mij het nummer wat ik direct belde en toen kreeg ik Jacob aan de lijn die mij over hun plan vertelde, waar ik met stijgende verbazing naar luisterde. De volgende dag spraken wij verder en via veel e-mail en telefoongesprekken werden de plannen uitgewerkt. Langzaam maar zeker kreeg deze dag vastere vormen.

Mij werd verzocht iets te vertellen, maar ik had geen idee waar te beginnen. Een normaal leven kan al complex zijn, maar dat van ons...

De één raadde aan het kort te houden en de volgende zei; 'geen geschiedenisles alsjeblieft'. Weer iemand anders vond dat ik over mijn eigen leven zou moeten vertellen en daar kom je bij een gelegenheid als deze natuurlijk niet onder uit. Niet dat mijn leven zo interessant was, maar je weet dat je daar staat als de jongste van Max en Julie en als het zusje van de jongens. Als het nichtje van Zus en

Dé die zo resoluut waren mij de onderduik in te duwen, waardoor ik de ramp overleefde.

Op mijn 17de, een tiener nog, moest ik weg van huis en onderduiken. Dat was niet makkelijk voor een kind uit een warm gezellig Joods gezin. Zoals dat gaat bij een tiener, dacht ik dat niemand het zo moeilijk had als ik. Later, na de oorlog, werd duidelijk dat mijn ervaringen in het niet vielen bij die van diegenen die DAAR waren geweest, waarvan bijna niemand terugkeerde. Zus, 33 jaar oud, kwam terug met de drie kinderen. Een verhaal op zich. Ze overleed op haar 58ste. Chaim, haar oudste zoon, mijn achterneef, is degene die zich het meest herinnert. Nu pas kan ik het als feit aanvaarden dat zij als kinderen drie jaar lang in kampen zaten terwijl ik in een veel normalere wereld leefde. Zo gebeurde het, de machten van toen waren nauwelijks te bevechten. Mensen zoals wij dragen problematiek met zich mee, maar functioneren desondanks als familie heel redelijk.

Na twee doorgangsadressen kwam ik terecht bij de verzetsman Piet Heymans en zijn vrouw Griet. Omdat zij niet een soepel iemand was, zocht Piet voor mij werk buitenshuis. Griet aanvaardde de situatie, omdat Piet aan Dé had beloofd mij er door te halen, kostte wat het kostte.

Later toen er gebrek was aan voedsel en we verschillende 'hongertochten' hadden ondernomen, leek het beter werk te zoeken over de IJssel. Er werd werk gevonden op de boerderij van de familie Tijmes en ik verhuisde daarheen. Oom Piet wist wie en wat ik was, de familie Tijmes niet. Tot er een moment kwam waarop het juist leek mevrouw Tijmes het echte verhaal te vertellen. Zij reageerde door mij te verzekeren dat ik kon blijven, zolang ik wilde 'oe bint mie der nog veul liever om'. Ik zou zelfs na de oorlog mogen blijven. 'Maar vertel het niet aan Karst', haar man, raadde ze me aan. Vele jaren later hoorde ik dat iedereen op de boerderij wist wat ik was. Zij had het haar man toch verteld, omdat ze niet kon leven met een leugen. Wat een moed voor een 29 jarige vrouw!

Ook al voel ik mij diep van binnen nog steeds het meisje van de overkant van het IJ, de Nieuwe Keizersgracht heeft een grote plaats in mijn herinneringen. Het was hier werkelijk plezierig wonen, de rust op Shabbat, de vrijdagochtenden wanneer Dé Gomes de Mesquita aan de bel trok om een kip in het mandje te doen...

Het bovenste balkonnetje doet mij denken aan Moeder die mij daar aan het eind van de maand opwachtte. Als ik op onze etage kwam zei ze: 'Ik dacht al, je loopt weer zo scheef met dat zware salaris wat je naar huis brengt'.

Liberty, waar ik werkte als leerling-verkoopster betaalde fl.12.50. Dat was zo gek nog niet want Hirsch en de Bonneterie betaalden fl.10,-.

Wij leefden hier heel gewoon en rustig, goed met de burens. Dat veranderde met de Duitse bezetting en de vreselijke realiteit van de Jodenhaat. Niet alleen van de Duitsers. Als NSB'ers de kans kregen leverden ze je uit voor een knaak. De dag dat het Duitse bezettingsleger officieel Amsterdam introk stond ik aan de verkeerde kant van de Utrechtsestraat waardoor ik niet kon oversteken. Daardoor kon ik niet naar huis. Naast mij stond een echtpaar met lange witte handschoenen, hun arm voortdurend omhoog in de 'heil Hitler groet', terwijl de eindeloze colonnes voorbij reden. Onze rustige wereld veranderde met één klap in een hel. De Keizersgracht werd een Getto met op de hoek een geel houten bord. Daarop waren voor een ieder in duidelijke letters de woorden 'Juden Viertel' te lezen. Staande op het balkonnetje zag ik eens hoe een blinde er tegen aanliep.

We moesten naar de Apollohal voor een persoonsbewijs met, in ons geval, de letter 'J' en de gele ster, waar wij voor moesten betalen. Vanaf nu waren dit onze kentekenen. Het gebeurde eens lopend met Moeder in de Hemonystraat,

dat een oudere Duitse soldaat mijn Moeder aansprak. Helemaal verbaasd zei ze: 'Wat is dat nou?' Ook herinner ik me dat ik eens overstak van de Weteringschans naar de fontein op het Frederiksplein en dat een Duitse soldaat mij aansprak. Ik droeg mijn gummie regencap waar de ster niet opgenaaid kon worden, toen ik die afdeed begreep hij wat ik was. Ik ga niet in op de Shabbat toen mijn broertje Jaques niet naar huis kwam.

Ondanks alles leefden wij in de hoop dat het nog wel goed zou komen. Noem het kortzichtig of dom, noem het wat je wilt, maar men houdt zich nu eenmaal aan het leven vast en dat is precies wat wij deden.

In Israël wonende sta ik hier vandaag als gast in het huis waar wij toen woonden, met mijn kinderen, een kleindochter, en ook de kinderen, kleinkinderen en zelfs achterkleinkinderen van Zus en Dé die de naam Gomes de Mesquita dragen, met de kleindochter van oom Piet en met de zoon van Barta en Karst Tijmes en met al die lieve vrienden.

Met liefde voldoe ik aan het verzoek de plaquettes, waarop de namen van mijn omgekomen familie staan, te onthullen. Op deze manier zullen zij voor altijd in onze herinnering voortleven. Het geeft mij een gevoel alsof er een cirkel gesloten wordt, door de enige dochter die, zoals wij dat na de oorlog noemden, ER NOG IS.

Er is nog altijd veel te vertellen. Het is niet eenvoudig om de realiteit van het jaar 1941 weer te geven. In het NIW verschenen overlijdensadvertenties van jonge jongens die onder duistere omstandigheden hun leven hadden verloren. Deze gracht veranderde van een rustige, prettige en beslist Joodse omgeving in een soort hel, waar mijn Moeder vanuit de slaapkamer hele nare gebeurtenissen kon zien.

Wat gebeurde, kan ik niet veranderen. Yeshaya Berlin, een van de grootste Joodse filosofen zegt ergens, eerlijk ge-

zegd heb ik dat van mijn zoon Shaul, dat een lied geen lied is voor dat het is gezongen.

‘Where is the song before it is sung?. Where indeed? Nowhere is the answer, one creates it by singing it. So, too, life is created by those who live it, step by step.’ En, voegde mijn oudste zoon er aan toe: ‘Dat slaat op jouw leven Ima’. Het leven is wat je er van maakt en dat heb jij gedaan na de oorlog.’ Ik antwoordde hem dat ieder mens dat doet. Men maakt er het beste van. Ik ben niets bijzonders en ik heb mijn lied gezongen. Redelijk oud, nog een beetje jong van binnen hoop ik, voel ik mij zeer bevoorrecht met de namen van mijn familie en van mijn redders op de gevel van de Nieuwe Keizersgracht 24. Op een directe, indringende wijze vertellen zij het verhaal van de tragedie die de Europese joden overkwam. Ook hier op deze gracht.

Jacob en Beatrijs wil ik bedanken uit naam van alle Van Essens, de Gomes de Mesquita's, de families Veldman en Tijmes, ook al maakten zij mij eens duidelijk dat als ik dat nog eens zou doen, dit gebeuren niet door zou gaan. Hopend op een beetje meer vrede, begrip, en een betere wereld. Tikun olam.

Vrede voor ons allen, shalom lekulanu.

TOESPRAAK VAN AMOS GOMES DE MESQUITA

Amos is de zoon van Femma en Chaim
en de kleinzoon van
David en Jansje Gomes de Mesquita-Prins

Een oud Joods gezegde vertelt dat je voortleeft zolang mensen over je spreken. Alleen al daarom is het goed dat we vandaag bij elkaar zijn in het huis waar oom Max en tante Julie leefden, samen met Samu, Jacques en natuurlijk Betty. En waar mijn vader met oom Eddy, opa David en oma Zus (Hansje was nog niet geboren) vaak op visite kwamen. Je zou kunnen zeggen dat er vandaag vier generaties samenkomen; mi dor le dor (van generatie op generatie).

Toen Egbert, mijn man, en ik de mail lazen waarin Betty vertelde over haar contact met Beatrijs en Jacob, was mijn eerste reactie; 'Houdt het dan nooit op?' En direct aansluitend was ons antwoord; 'Nee het hóudt nooit op.' Sterker nog, terwijl het in jaren allemaal steeds verder weg is, komt het in de beleving steeds dichterbij. En omdat dit niet alleen bij ouderen zo is, voelde ik een sterke behoefte enkele woorden daaraan te wijden. Voor ouderen is het logisch dat zij meer stilstaan bij het verleden, omdat mensen op een zeker moment nou eenmaal meer gaan terugkijken, maar ook voor mijn generatie is dat logisch. Omdat het besef komt, dat wat altijd lang geleden leek, eigenlijk heel recent is.

Ik ben twintig jaar na de oorlog geboren, en ik groeide op in de jaren '70, als Joods jongetje tussen de weilanden van

Ankeveen, een klein dorpje vlakbij Hilversum. De gevolgen van de oorlog waren volop aanwezig. Maar het leven van alledag bestond uit spelen in de weilanden, fietsen naar school, het ontwikkelen van een Joodse identiteit, schaatsen en met St. Maarten naar de pastoor voor het aansteken van mijn lampion. Als mijn ouders vertelden over de oorlog, ging het in mijn beleving over iets wat zich ónvoorstelbaar lang geleden had afgespeeld. Het was iets van ver voordat ik bestond, toen de mensen nog anders waren en toen het principe van 'dit nooit weer' nog niet gold.

Maar nú, nu ik midden veertig ben en kinderen om ons heen hun Bar en Bad Mizwahs doen, ben ik me er pijnlijk van bewust dat twintig jaar eigenlijk héél kort is en dat de mensen van toen, helemaal niet anders waren dan de mensen van nu. Het systeem waarin zij leefden was alleen anders.

Als kind liep ik geregeld met mijn ouders door de stad. Ze noemden adressen, wezen huizen en winkels aan en vertelden wie daar hadden gewoond of gewerkt. Als kind nam ik dat voor kennisgeving aan. Maar als Egbert en ik tegenwoordig door de stad fietsen, voelt het vaak vreemd als we zien dat in diezelfde huizen en winkels het gewone

leven van 2009 wordt geleefd, zonder dat iemand zich bewust lijkt te zijn van wat er zich heeft afgespeeld. En dát staat haaks op de twee gezegden die ik zojuist aanhaalde.

Dat er vanaf nu een huis is in Amsterdam, dat de geschiedenis wél doorgeeft, vind ik daarom bijzonder waardevol. En dat juist twee van mijn grootouders daarbij genoemd zijn, geeft een heel - warm - gevoel.

Dag lieve Mensen,
In naam van de kinderen en kleinkinderen van Betty, mijn moeder, wil ik een paar woorden zeggen in het Nederlands, de taal die 44 jaar geleden mijn Moedertaal was.

Hier staan we dan, overgekomen van diverse plaatsen op de wereld, in het huis wat eens het huis van onze moeders was; kinderen, kleinkinderen, nichten, neven, achternichten en -neven, achter-achternichten en -neven. Vele, vele familieleden van Zus en Dé, die voor de eerste onderduikadressen van Betty zorgden. Chaim, Eddie en Hansje, de kinderen van Dé en Zus. En ook klein- en achterkleinkinderen van Dé en Zus. Vrienden van Betty; familieleden van degene die haar gered hebben.

Wat hier op dit ogenblik gebeurt is zo speciaal, dat ik het moeilijk vind om het in woorden om te zetten. Iedereen staat hier met z'n eigen gevoelens en z'n eigen gedachten, maar toch...

Nooit eerder hoorde ik over mensen die nadachten over de historie van hun huis en daar een levende betekenis aan wilden geven. Beatrijs en Jacob zijn al maanden bezig om tot deze dierbare momenten te komen. Uit naam van ons allen die hier staan en uit naam van allen die hier niet staan en die nooit zullen worden uitgenodigd, bedanken

wij jullie uit het diepst van ons hart.

Het feit dat zo velen van de aanwezigen van verre zijn gekomen, laat zien hoe de mensheid het nodig heeft om te herinneren, niet uit medelijden maar uit de wil dat het niet weer mag gebeuren. Tegelijkertijd denk ik met pijn aan het feit dat dit maar een wens is. Een wens die nog zo ver van de werkelijkheid is en ik denk dat er voor de wereld en voor Israël waar wij wonen, nog zulke lange wegen te gaan zijn om die wens in vervulling te laten gaan. In de vaak zo donkere tunnel kan ik het licht nog lang niet zien...

Toen ik het eerste kladpapiertje begon te schrijven voor deze speech, zat ik op een bankje in de dierentuin in Jeruzalem, waar ik werk. Ik luisterde in stilte naar de geluiden en merkte op dat wat ik hoorde in deze pastorale omgeving, de geluiden waren van apen. Bij wijze van coördinatie brulden zij het uit, waardoor zij door de hele tuin te horen waren. Daarbij kwamen de geluiden van vliegtuigen die de laatste weken elke dag en nacht aan het oefenen zijn,... Iran? En de stem van een moazien uit een moskee die zong "Alla hoe Akbar". Alla is de grootste,...is hij dat echt?

En toen dacht ik aan mijn familie. Ik probeerde mij zoals vaak tevoren te zien in het ouderlijk huis van mijn moeder.

TOESPRAAK VAN FLORRY VAN ESSEN

Haar moeder de trap afkomend, haar angst uitend in de woorden: "Wij zijn fatsoenlijke mensen en hebben nooit iemand pijn willen doen". Dat is althans wat burens haar hebben horen schreeuwen toen ze op 5 december 1942 met haar man werd weggehaald. Zo noemden ze dat.

Door het initiatief van Jacob en Beatrijs zijn wij bevoorrecht met de mogelijkheid om een klein beetje meer beeld te krijgen bij waar gebeurde, wat er gebeurde. Samen met onze moeder en grootmoeder lopen we nu door het huis van haar jeugd en door de straten rondom dat huis. We luisteren naar haar herinneringen van de laatste momenten met háár moeder, hoe ze haar voor de laatste keer in het spionnetje over de brug zag verdwijnen en naar de herinneringen over het ontbreken van een afscheid van haar vader. Ze hadden ruzie net voordat Ima (Betty) door Dé naar het eerste onderduikadres werd gebracht.

Maar wat ik ook over onze moeder wil vertellen zijn andere herinneringen. Mijn Moeder is nooit zwaar op de hand geweest, zij kwam altijd met leuke en geestige verhalen over haar familie. Wij lachten met haar als ze vertelde hoe ontdeugend haar moeder en haar broers waren. Maar ze vertelde ook hoe ze elke ochtend even de tijd nodig heeft om over een 'zwaarte' heen te komen en

om zwarte gevoelens weg te drukken, voordat ze de dag weer aankan. Als wij haar dan ontmoeten, is ze daar met al haar energie. Nooit, tot op vandaag, is er ook maar iets niet mogelijk. En toch, als volgende generaties is het voor ons niet echt mogelijk om die vrolijkheid zomaar te aanvaarden. Soms twijfel je. Is ze echt altijd positief, zoekende naar een prettige sfeer? Is het écht zo dat ze altijd het grappige van dagelijkse situaties ziet? Ze leerde ons hoe je een tent gezellig kan maken en hoe je tevreden kan zijn met een keukenkastjes met gordijntjes in plaats van deurtjes. Een keuken zoals oom Piet, die voor ons maakte. Oom Piet werd onze 'stief-opa' en kwam ons regelmatig opzoeken in Israël. Door de jaren heen is Betty het hoofd van een stam geworden en kreeg het feit dat ze in leven is gebleven nog meer waarde.

Ik zit nu te typen in het tuinhuisje van Jacob en Beatrijs en kijk uit op de achterzijde van het huis waar alles gebeurde. Ik ben ontroerd doordat we deze ceremonie voor onze familie en voor die van Dé kunnen meemaken. Jacob en Beatrijs lieten zich niet afschrikken toen Betty alsmaar

met meer namen kwam van mensen die erbij moesten zijn. Allemaal mensen die dankbaar zijn dat ze dit mogen meemaken. In naam van ons allen danken wij jullie nogmaals uit het diepst van ons hart; jullie zijn echt gezegend.

TOESPRAAK VAN RABBIJN MENNO TEN BRINK

Ik was kort geleden in Berlijn met een groep jongeren van onze Liberaal Joodse Gemeente. Daar zie je op veel plekken de zogenaamde 'Stolpersteine' die daar zijn neergelegd ter herinnering aan de joodse gezinnen die bij die huizen en op die plaatsen zijn weggevoerd. Je struikelt over die stenen, en dat is ook de bedoeling. Maar het stond mij erg tegen: je struikelt er niet alleen over, je stapt er ook op met je vieze schoenen, en juist op de namen van de mensen die vermoord werden. Dat klopt wat mij betreft niet met elkaar en geeft geen eerbied. Wat Jacob en Beatrijs hebben gedaan is plaquettes aanbrengen met de namen erop van de mensen die uit dit huis werden weggevoerd en vermoord werden. Je loopt over de gracht, en je loopt er tegen aan. Je loopt er letterlijk en figuurlijk tegenaan: je ziet het op de muur, en kan er even bij stilstaan wat er gebeurde. Je loopt er ook tegen aan dat er zoveel mensen in deze joodse buurt in de Sjoa werden vermoord, daar loop je steeds tegenaan.

Wij noemen het een hele grote mitswe die zij hebben gedaan door deze plaquettes met zo veel liefde te hebben laten maken. De Nazi's hebben ons volk als vee weggevoerd, we werden geïsoleerd, afgevoerd, als je 'geluk' had kreeg je nog een nummer, anders werd je meteen vermoord, zonder dat er nog iets van je overbleef, behalve as. Een begrafenis kon niet en een matseiwa was er niet.

Jullie hebben er nu voor gezorgd dat Max Marcus Kok, Julie Kok - Vleeshouwer, Samuel Kok en Jacques Kok een herdenkingsplek hebben gekregen, een matsewa, die iedereen kan zien die hier langs loopt. Het is een teken

van de overwinning op de Nazi's, ondanks alles wat ze verwoest hebben.

Zolang wij leven blijven zij leven, zolang wij hen maar blijven herdenken.

JIZKOR VOOR EEN MAN/VROUW

ten goede in herinnering houden.
Moge hij/zij met eerbied herdacht worden
en alles wat hij/zij ons gaf en in
het leven bereikte blijven bestaan.
Moge zijn/haar ziel opgenomen zijn
in de bundel van het eeuwige leven,
in Uw beschermende aanwezigheid,
samen met de zielen van onze voorouders
en alle rechtvaardigen die de eeuwige
rust genieten, en moge wij met hem/haar
in liefde verbonden blijven.

Amén

KADDISJ JATOM - Nederlandse vertaling

Verheven en geheiligd worde Zijn grote Naam in de wereld
die Hij schiep naar Zijn wil. Moge Hij Zijn koninkrijk vestigen
in uw dagen en tijdens uw leven en nog in deze generatie
van Jisraël, spoedig en in de nabije toekomst.

Zegt daarop: Amén.

Moge Zijn grote Naam ten eeuwigen dage worden geprezen.

Geprezen, geloofd en verheerlijkt, hoog verheven,
geroemd, bezongen en aanbeden zij de Naam van de Heilige,
geprezen zij Hij boven alle lofprijzingen, liederen en gezangen, en
boven alle troost die in deze wereld kan worden uitgesproken.

Zegt daarop: Amén.

Moge er volledige vrede komen vanuit de hemel en leven voor ons
en voor Jisraël. Zegt daarop: Amén.

Hij die vrede maakt in Zijn sferen, moge Hij vrede maken voor ons,
voor heel Jisraël en voor de hele mensheid.

Zegt daarop: Amén

ZELDA Ieder heeft een naam
die God hem gaf
en vader en moeder hem gaven
Ieder heeft een naam
die zijn houding en glimlach hem gaven
en zijn kleding hem gaf
Ieder heeft een naam
die de bergen hem gaven
en zijn burens
Ieder heeft een naam
die zijn fouten hem gaven
en zijn verlangen hem gaf
Ieder heeft een naam
die zijn vijanden hem gaven
en zijn liefde hem gaf
Ieder heeft een naam
die zijn feesten hem gaven
en zijn werk hem gaf
Ieder heeft een naam
die de jaargetijden hem gaven
en zijn blindheid hem gaf
Ieder heeft een naam
die de zee hem gaf
en die zijn dood hem gaf.

Van links naar rechts,
achterste rij:
Shaul van Essen
Mike Halpin
Julia Halpin
Jediedjah van Essen
Hansje Gomes de Mesquita
Florry van Essen
Geelith van Essen
voorste rij:
Mor, dochter van Florry
Betty van Essen - Kok
Theo Vleeshhouwer
Chaim Gomes de Mesquita
Ella Bonn-Vleeshhouwer

boven: Hilbert Tijmes, zoon van Barta en Karst Tijmes
 onder: Amos Gomes de Mesquita, de kleinzoon van Dé

boven: Jan en Sonja Veldman, kleindochter van Piet en Griet Heymans
 onder: Eddy, Hansje en Chaim Gomes de Mesquita, de kinderen van Dé en Jansje

boven: Shaul van Essen, zoon van Betty
onder: Jediedjah van Essen, zoon van Betty

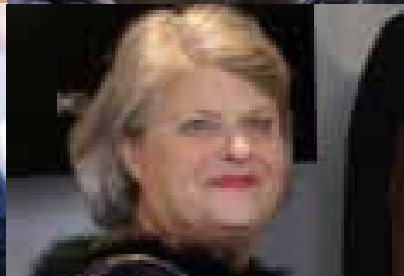
boven: Anthony Weeks, vriend van Shaul
onder: Mike Halpin, stiefzoon van Betty met zijn dochter Julia

Betty en haar kleindochter Mor

Florry en Geoelith van Essen, dochters van Betty

The background image for the text is a photograph of a house's exterior. It features a green door with a small window above it, a black metal staircase railing, and a white wall. The house is made of brick and has a large window on the left side.

HERINNERING AAN DE GRACHT

Zondag 13 december 2009 onthulde
Betty van Essen-Kok drie kleine plaquettes
aan de muur van haar vroegere ouderlijk
huis aan de Nieuwe Keizersgracht
in Amsterdam.

DE CIRKEL WERD GESLOTEN

Alsof je rondloopt in een film met beelden die over elkaar heen worden geprojecteerd; zo zal Betty van Essen (85) zich vorige week hebben gevoeld. Voor het eerst sinds zij in mei 1945 terugkeerde uit de onderduik was zij terug in haar ouderlijk huis, en voor het eerst liepen haar kinderen door de kamers van waaruit Betty's ouders in 1942 werden weggevoerd.

Betty was zondag 13 december eregaste tijdens een unieke ceremonie aan de Nieuwe Keizersgracht 24 in Amsterdam. Zij onthulde een plaquette aan de muur van haar ouderlijk huis, met de namen en sterfdata van haar ouders en haar beide broers. Of liever gezegd, zij onthulde drie plaquettes: één ter ere van haar omgekomen familie, één ter ere van de mensen die haar als jong meisje lieten onderduiken, en een kleintje om de onthulling te memoreren. Een paar dagen voor die dag liepen wij al samen door de ouderlijke woning. "Ik werkte bij Metz & co/Liberty, als leerlingverkoopster. Mijn broers zaten beiden op kantoor. Wij woonden alledrie nog thuis. Hier in de voorkamer was de slaapkamer van mijn ouders," wijst Betty. "En hier naast was het badkamertje. Ik sliep in de badkamer, mijn broers in de alkoof." Het is moeilijk voor te stellen, want het pand is een paar jaar geleden ingrijpend verbouwd. Alleen de schuifdeuren van de alkoof zijn er nog. Ook

de zolder, waar Betty's moeder soepgroenten te drogen legde, is onherkenbaar. Alleen het trappenhuis is nog in originele staat. "Ik ben vlak na de bevrijding hier nog één keer teruggeweest. De benedenburen hadden spullen van ons in bewaring genomen. Ik ben toen niet naar boven gegaan, dat durfde ik niet."

De onthullingsceremonie zondag was de culminatie van maandenlange planning, en antwoord op een vraag waar de huidige huiseigenaren al jaren mee rondliepen. Jacob Kohnstamm en Beatrijs Stemerding kochten in 2002 een totaal verwaarloosd pand. Zij kenden de geschiedenis van de Weesperpleinbuurt en realiseerden zich dat er ongetwijfeld Joden in hun huis hadden gewoond.

Van de vele Joodse bewoners van vroeger was zelfs midden in de Weesperpleinbuurt weinig tastbaars meer te zien. Kohnstamm en Stemerding vroegen zich af wat zij hieraan konden doen. En wie woonden er in de oorlog in hun huis? Kohnstamm typte zijn adres in op de website van het Digitaal Monument. Tot zijn schrik bleek er een Joodse familie uit het pand te zijn weggehaald, het echtpaar Marcus en Julie Kok-Vleeshhouwer, op 5 december 1942. Zij waren op 11 december 1942 vermoord in Auschwitz. Marcus en Julie hadden op twee hoog gewoond, met hun twee zonen Samuel en Jacques, beiden omgekomen in Mauthausen - opgepakt na razzia's

in de Weesperstraat. Helemaal onderaan stond dat een derde, nog thuiswonend kind, de oorlog had overleefd. Kohnstamm plaatste een oproep in Aanspraak, het blad van de Pensioen- en Uitkeringsraad. "De inkt was nog niet droog of ik werd gebeld door een nicht van Julie Kok-Vleeshouwer," vertelde Kohnstamm tijdens de onthulling. Een half uur later ging de telefoon opnieuw; nu was het Betty, de dochter van Marcus en Julie, die inmiddels al jaren in Jeruzalem woont.

Er volgden vele telefoongesprekken. Betty was met hulp van David Gomes de Mesquita en diens vrouw Jansje Gomes de Mesquita-Prins (nicht van Betty) op haar 17de ondergedoken. David, die Dé genoemd werd, was actief in het verzet. Hij had een goudsmederij en had zijn knecht gevraagd nichtje Betty tijdelijk onder te brengen terwijl hij een definitief onderduikadres zocht. Uiteindelijk belandde Betty in Bussum, bij Piet en Griet Heymans. 'Oom Piet' was een bekende verzetsman. Tijdens de Hongerwinter trok zij met Oom Piet over de IJssel, op zoek naar eten. In een boerderij in IJhorst, achter Staphorst, werden zij gastvrij ontvangen. De boerin was bereid Betty in de kost te nemen. Tot de bevrijdingsdagen bleef Betty in IJhorst bij deze familie Tijmes. Er volgde een trektocht met overlevende familieleden langs tijdelijke woningen, tot zij haar latere echtgenoot ontmoette. Betty en Loek van Essen

gingen in 1950 op alijah. Zij kreeg vier kinderen: dochters Geolith en Florith en zonen Shaul en Jedidja. Alle kinderen en kleindochter Mor waren zondag aanwezig.

De - toch ruime - huiskamer van Kohnstamm en Stermerding puielde deze zondagochtend uit. Er waren Israëli's en een behoorlijk gezelschap gejetlagde Amerikanen. De twee zonen en dochter van Dé, hun kinderen en kleinkinderen waren gekomen, alsmede delegaties Vleeshouwers en van Essens. De zoon van Bartina Tijmes uit IJhorst was eregast, net als het kleinkind van Oom Piet Heymans. Burgemeester Cohen was er en rabbijn Menno ten Brink, die buiten het Jizkor voor de vier familieleden Kok uitsprak en samen met Betty Kaddiesj voor haar ouders en broers zei. Kohnstamm en Stermerding ontvingen complimenten en dankbare felicitaties of, zoals dochter Florith het verwoordde: "Uit naam van ons allen zijn jullie echt gezegend."

Daphne Meijer

Nieuw Israelitisch Weekblad, 24 december 2009,
7 tewet 5770.

Rechts: Het Parool, 14 december 2009.

Terug op de Nieuwe Keizersgracht 24

Parool 14/12/09

Gistermiddag onthulde Holocaustoverlevende Betty Kok een set gedenkplaten aan de gevel van Nieuwe Keizersgracht 24. Ze gedenken de Joodse bewoners, van wie zij er een was.

PAUL ARNOLDUSSEN

Zeven jaar gelden kochten Jacob Kohnstamm en zijn partner Beatrijs Stermerding een huis aan de Nieuwe Keizersgracht. Ze kenden de buurt, Kohnstamms vader was vier huizen verderop geboren, ze wisten dat de nieuwe grachten bekend stonden als de Jodengrachten.

Stermerding: "En hoe blij we ook met het huis waren, er hing een schaduw over. De kans was groot dat in dit huis Joodse mensen hebben gewoond die op een vreselijke manier zijn vermoord. Daar zouden we iets mee moeten doen, vonden we."

Het bleef een vaag idee, totdat het tweetal hoorden van de *Stolpersteine*, de struikelstenen, een initiatief van de Duitse kunstenaar Gunter Demnig. Hij ontwierp kleine trottoirtegeltjes die voor deuren van huizen van gedeporteerden konden worden geplaatst. Inmiddels is daarvan ook een aantal in Amsterdam te vinden.

Betty Kok, rechts, omhelst aanwezigen bij de onthulling.

FOTO MARC DRIESSEN

Kohnstamm: "Toen ben ik gaan zoeken en al snel kwam ik op de site Joodsmonument.nl. Daarop staan de namen en adressen van gedeporteerden. En van ons adres bleken vier mensen te zijn weggevoerd, het gezin Kok Vleeshouwer. En er stond bij dat er een gezinslid de oorlog overleefd had. We wilden wel iets doen aan de herinnering aan dit gezin, maar niet zonder de instem-

ming van een overlevende die mogelijk nog steeds in leven was."

Kohnstamm, in het dagelijks leven voorzitter van het College Bescherming Persoonsgegevens, werd geconfronteerd met de keerzijde van zijn fraaie streven: hij kon er niet achter komen wie die overlevende was.

"Op aanraden van het Joods Maatschappelijk Werk zette ik augustus

dit jaar een oproep in het blad *Aanspraak*, gericht op mensen met een oorlogsuitkering. Ik maakte me weinig illusies. Maar het blad verscheen op een vrijdag en diezelfde middag had ik een nichtje van Betty Kok aan de lijn - het ging om haar - en een half uur daarna Betty (85) zelf, die in Israël bleek te wonen."

In samenwerking met Kok werd het plan gerealiseerd. Ze verlieten

het idee van de struikelstenen, de gedachte dat er mensen over die stenen heen zouden lopen, kon tegen de borst stuiten. Het werden messing platen, één ter nagedachtenis aan het gezin, een ander om de onderduikgevers van Kok te eren en degenen die haar overhaalden te gaan onderduiken.

Stermerding: "Het belangrijkste is misschien wel dat er een plek is waar die namen weer staan. Er is geen graf, er is niets over van die mensen."

Kohnstamm: "Ik hoop dat dit enige navolging krijgt, die geschiedenis moet levend blijven."

Vorige week kwamen Kok en haar kinderen naar Amsterdam. Kok is gaan kijken op twee hoog, waar ze woonde. Dat die etage zo veranderd was, stelde haar niet teleur - in tegendeel, het voorkwam al te aangrijpende emoties. De trap was nog precies hetzelfde, en ze wees aan waar ze zich vasthield, waar ze haar voeten neerzette.

De onthulling zou oorspronkelijk een bijeenkomst worden in kleine kring, maar het bericht ging als een lopend vuurtje door de stad en daarbuiten. En zijn mensen uit Amerika voor gekomen en uit Israël, burgemeester Job Cohen vertelde kort over de geschiedenis van Joods Amsterdam. Zeker honderd mensen waren er.

En Betty Kok stelde vast dat zij 'als de enige dochter die, zoals wij dat noemden, er nog is' het gevoel had 'van een cirkel die nu gesloten is'.

Verschillende gasten zeiden of schreven ons achteraf: "Jullie hebben geen idee wat jullie allemaal teweeg hebben gebracht". De stukjes en beetjes die we daarvan gehoord hebben, zijn al voldoende om te begrijpen dat de 13e december in veel opzichten een heel bijzondere bijeenkomst is geweest. Voor ons was bijzonder dat we, behalve Betty - en dan nog alleen via mail en telefoon - niemand kenden en we ons toch zo deelgenoot hebben gevoeld van de grote groep aanwezigen die onderling op allerlei manieren met elkaar verbonden is. Familie, vrienden en andere betrokkenen die een dramatische geschiedenis delen, die voor allemaal anders is geweest en die daar allemaal op hun eigen manier naar kijken en mee omgaan. We hebben begrepen dat er mensen zijn gekomen waar sommigen niet op hadden durven hopen. Het maakt duidelijk dat er grote behoefte was aan een samenkomst en aan een gezamenlijk herdenken, waar ook Florry in haar toespraak op wees. Sommige mensen zijn weer met elkaar in contact gekomen en zijn voorzichtig herinneringen gaan ophalen die tot dan toe te pijnlijk waren.

Amos' hartekreet in zijn toespraak: "houdt het dan nooit op?" hebben meerdere van Betty's gasten in eerste instantie gedeeld toen zij over de geplande bijeenkomst hoorden, maar kennelijk is daar gaandeweg een ander gevoel voor in de plaats gekomen. In de week rond de 13e december hebben heel bijzondere etentjes plaatsgevonden waar ruim dertig familieleden en vrienden om de tafel zaten. Sommigen hadden elkaar meer dan dertig jaar niet gezien. 'A once in a lifetime possibility', zoals een van de Amerikaanse familieleden het uitdrukte. Bij een van die etentjes kwam een buurman viskoekjes brengen, nog gebakken door zijn kort daarvoor overleden echtgenote. Hij vond dit zo'n bijzondere gelegenheid dat hij daar graag op deze wijze aan wilde bijdragen. Een ontroerend gebaar.

Ook een aantal bewoners op ons deel van de Nieuwe Keizersgracht heeft de ceremonie van de 13e december niet onberoerd gelaten. We hadden de dag voorafgaande aan de bijeenkomst bij alle bewoners een brief in de bus gedaan met een korte uitleg van hetgeen er de volgende dag te gebeuren stond. Sommigen waren meteen op de site 'Joodsmonument.nl' gaan kijken en hadden tot hun ontzetting geconstateerd dat ook uit hun huis Joodse families waren weggevoerd in de oorlog. Er is nu een initiatief in ontwikkeling waarbij hopelijk bewoners van meerdere panden aan de Nieuwe Keizersgracht herdenkingstekens op hun huis zullen laten aanbrengen.

Naar aanleiding van het artikel over de ceremonie in 'Het Parool', reageerde iemand uit een ander deel van de stad, die nu een andersoortig initiatief aan het overdenken is. Kortom, de bijeenkomst op de 13e december 2009 lijkt inderdaad meer teweeg te hebben gebracht dan wij ooit hadden kunnen denken.

Beatrijs en Jacob

Initiatief/coördinatie
Vormgeving
Foto's

Foto pag.28
Redactie toespraken
Engelse vertaling teksten
Eindredactie
Drukwerk
Vormgeving plaquettes

Dit boekje kan besteld worden bij:

Tweede uitgave

In deze uitgave zijn een aantal correcties aangebracht. De belangrijkste is dat David en Jansje Gomes de Mesquita-Prins geen oom en tante van Betty van Essen-Kok waren. Jansje Prins was een nicht van Betty, dochter van haar moeders oudste zus en getrouwd met David Gomes de Mesquita.

Suzanne Rodrigues Pereira
Eva Kohnstamm
Suzanne Rodrigues Pereira
aangevuld met foto's van Florry van Essen,
Gemma Pagano en Govert Sarlui
Jaime Halegua: NIW (copyright)
Amos Gomes de Mesquita
Shaul van Essen
Beatrijs Stemerding
Pandora, Print & Service, Naarden.
Eva Kohnstamm

bstemerding@chello.nl
kosten 15 euro, inclusief porto.
De Engelse vertaling is digitaal beschikbaar.

April 2010

NIEUWE KEIZERSGRACHT 24
AMSTERDAM
13 DECEMBER 2009

